

A XVII. századeleji váradi kollégium

A századforduló idején az erdélyi kálvinista iskolák színvonala jó részben csak a triviális fokozaton állott. Ennek magyarázata abban a helyzetben keresendő, hogy ez a felekezet az ekkori uralkodókban semmiféle támaszra nem talált. Jóllehet utánuk Bocskai, majd Rákóczi Zsigmond következett, de az ők fejedelemségüknek ideje nagyon rövidre szabott. A reformátussá lett Báthori Gábor - Tasnádi Ruber Mihály ösztönzésére - hozzákezdett ugyan az iskoláztatás fejlesztéséhez, ez azonban nem azzal a céltudatos módszerrel történt, mint ami a megfontolt politikájú Bethlen Gábor s kiváló munkatársát: Keserői Dajka János udvari papot s majd a püspökségben Tasnádi utódát jellemzi. Természetes, hogy ezek a tanintézetek kezdetben még nem vehették fel a versenyt az Erdély határán kívüli Nagyváradal, Debrecennel, Sárospatakkal. Ezt a körülményt Bethlennek is észre kellett vennie, tehát ezért találkoztunk azzal a váratlan helyzettel, hogy Bethlen István, a fejedelem testvére, valószínűleg a nagyobb fiát is, de egészen bizonyosan a kisebbiket az alaposabb tudással együtt járó haladó szellemet befogadó Váradon taníttatta. Ezt bizonyítja egy 1621 október 20-i kolozsvári feljegyzés, amely arról számol be, hogy "Joeue G(ubernátor) eo N(agysága) zolgaja Mezo labj Miklos eo Naga kuldi az fia melle Varadra Pedagogusnak B(író) V(ram) h(agyásából) attam neki kenjerre husra fl - / -4. Egy Ejtal borra fl. / - 8."¹⁾ Meg kell jegyeznünk, hogy a "zolgaja" meghatározás alatt itt alumnus diákját kell értenünk. Ugyanigy Kolozsvárt időzik a győzelmesen hazatérő fejedelmet váró ünneplők között 1622 május 2-től kezdődőleg a gubernátor s mindkét fia, valamint "az Vrfi mestere" és "de-aki",²⁾ vagyis tanulótársai.

1) A kolozsvári sáfárpolgár 1621. évi számadáskönyve: 96.

2) I.h. 1622, 67, 69, 70.

Bethlen Gábor, meg I. Rákóczi György uralkodásának négy évtizedig tartott ideje alatt valóban nagyot fejlődött az erdélyi iskoláztatás színvonala, különösen az öregbik Rákóczi fejedelem és felvilágosodott szellemű házastársa jóvoltából nemcsak a fejedelmi székhelyen akadémiaivá fejlesztett, valamint a családi fészekben dédelgetett iskolában, hanem az Alföld északkeleti szögletének szellemét védő debreceni, nemkülönben a nyugati haladóbb nézetet leg hamarabb magába szívó váradi kollégiumban a maga korának nem egy felvilágosult értékére bukkanunk.

E század első három évtizedéből a váradi iskoláról jóformán nem is maradt fenn más, mint amit Szilágyi Benjámín István s Debreczeni Ember Pál által összegyűjtött sovány adatok megőriztek, a fentebb idézett adatcskáink azonban a maga igénytelenségében egyszerre mégis csak reá világít arra a helyzetre, hogy mind a fejedelem, mind Bethlen István Bethlen Péter iskoláztatására az akkori idők legértékesebb tanintézetét választotta ki, mint ahogyan házi tanítóul is a legderékabb diákot jelölte ki. Igaz, hogy Mezőlábiról pusztá nevéen kívül semmi más adat nem maradt fenn. Személyazonosságának keresése közben azonban az a gondolat ötlött az eszembe, hogy a tulajdonnév eléggé szokatlan szóösszetételen alapszik, s ezért sokkal valószínűbb, hogy benne a feljegyzést készítő sáfárpolgár tollhibájával találkozunk.

A franekerai akadémián a nagy tekintélyű Lubbertus Sibrandus teológiai professzornak, az arminianizmus ellenségének, irányítása mellett Mezőlaki Miklós diák 1624 március 24-én "Disputatio Theologica De Jesu Christo Filio Dei. Contra Arianos hostes et oppugnatores gloriae Christi. De Qua Deo Filio ac Domino aeterno Jesu Christo adjuvante." címen vitatkozást tartott.³⁾ Ha ennek a diáknak s Bethlen Péter praceptorának nevét összehasonlítjuk, közöttük csupán egyetlen betű eltérést találunk, amely eltérés kézírásban csak nagyon csekély különbségnek bizonyul. Soroljuk ehhez hozzá, hogy a keresztnév is pontosan megegyezik egymással. A személynéven kívül a személyek azonosságára abból a körülményből is következtethetünk, hogy vitatkozását a felelő Gyalakuti Gáspárnak, a fejedelem főudvarmesterének, Marosszék főkapitányának és Geleji

3) RMK. III. 1361.

Katona István fejedelmi udvari papnak ajánlotta, ezzel is bizonyítva, hogy neki is volt valamelyes köze a fejedelmi udvarhoz.

Két évtizeddel későbbben ugyane Mezőlaki Miklósnak, mint Szatmár megyei fehérgyarmati papnak a nevét az 1646 június 10-én tartott szatmárnémeti nemzeti zsinat egyik résztvevőjeként is megtaláljuk.⁴⁾ Bizonyosan az ő fia volt az a puritánus felfogású "Johannes P. Mezőlaki", aki 1659 március 10-én írta alá a sárospataki iskola törvényeit s azután innen "Promotus in Acad. Holland et Angl."⁵⁾

Bethlen Péter pedagógusa nevének tisztázásánál azonban sokkal fontosabb az a körülmény, hogy a fejedelem unokaöccsének hazai taníttatására legméltóbbnak a váradi iskola találtatott. Kétségtelen az is, hogy a fehérvári scholának academicum collegiummá történt fejlesztése ellenére a váradi kollégium továbbra mégis megtartotta jeles színvonalát, ami főképpen annak köszönhető, hogy az öregbik Rákóczi György és Lorántfi Zsuzsánna szilárd támaszként állottak mellette, gondoskodva arról, hogy a legkiválóbb tanárok tanítsák a tanulócsereget, melynek kellő ellátásában sem hagytak hiányt.

4) Zoványi Jenő: Puritánus mozgalmak a magyar református egyházban. Bp. 1911. 151.

5) Et. 1943: 336.